

Marion van de Coolwijk

K met peren

Hoe ik mijn zus verloor aan kanker

De Fontein

Marion van de
Coolwijk-Verkaik

K met peren

Hoe ik mijn zus verloor aan kanker

De Fontein

Ik hield mijn zusjes hand vast en streefde met mijn duim de donkergele huid van haar vingers. ‘Toe maar, lieverd,’ fluisterde ik. ‘Ga maar.’ Haar hand bewoog en leek me te knijpen. Alsof ze zich vastklampte aan mij, aan het leven. Alles in mij schreeuwde het uit, maar er kwam geen geluid. Natuurlijk wilde ik niet dat ze ging. Ik begreep haar hulpkreet, maar was machteloos. Er waren geen antwoorden meer. Geen oplossingen. Ik omklemde haar hand met mijn beide handen.

‘Je moet haar loslaten,’ fluisterde de verpleegster.

Deel 1

Verdriet kun je vieren

Mei 2021

Mijn zusje is dood!

Vier woorden, waarvan de betekenis maar niet wil doordringen. Ze is gewoon op vakantie. Al een halfjaar. Ze maakt de wereldreis die ze altijd al heeft willen maken. Wie weet waar ze zich nu bevindt. Dat ze geen bereik heeft en geen wifi begrijp ik best. En daarbij wil ze vast ook even alleen zijn. Alle hectiek van thuis vergeten, helemaal teruggeworpen zijn op haarzelf, is goed. Heeft ze nodig.

Ik gun haar een mooie reis. De foto's komen vanzelf. Straks, als ze terug is. Prachtige foto's, want als ervaren vormgeefster, kunstenaar en fotografe heeft ze oog voor kleuren, voor de kleinste details, maar vooral voor mensen in al hun eigenheid en schoonheid. Haar lens omarmt emoties. De beelden die ze vastlegt doen iets met je.

Ik kan niet wachten. Morgen of volgende week is ze er gewoon weer en vertelt ze mij alles over haar reis. Bekijken we samen de foto's en drinken we thee. Bellen we papa en mama, die ook blij zullen zijn dat ze weer veilig thuis is.

Ja, zo gaat het in mijn hoofd. Elke dag weer. Het maakt het verdriet van haar afwezigheid draaglijker. Valse hoop is ten-slotte ook hoop. En hoop doet leven!

Op mijn 5e verjaardag, begin mei 1964, kreeg ik van mijn ouders een zusje cadeau. Averil heette ze. Of zoals ik haar liefkozend noemde: Effie. De naam Averil kwam van het woord Avril, de maand April. Mijn moeder was namelijk half april uitgerekend en had die naam meegenomen uit Engeland, waar ze in haar tienerjaren als au-pair had gewerkt bij een familie met een baby die zo heette.

Mijn zus liet toen al merken dat ‘op tijd komen’ niet haar specialiteit was. Begin mei liep mijn moeder nog steeds met een dikke buik rond. Averil had het prima naar haar zin in de moederschoot en het zag er niet naar uit dat ze uit zichzelf naar buiten zou komen. Daarbij was het al weken erg warm lenteweer. Warmer dan 20 graden, geen wind en een hoge vochtigheidsgraad. Voor een hoogzwangere die al drie weken overtijd was niet echt ideaal.

De arts raadde mijn moeder dan ook aan om de bevalling zo snel mogelijk in te laten leiden. Aangezien het de volgende dag Hemelvaartsdag was en tevens mijn verjaardag, liet hij mijn moeder op vrijdag 8 mei naar het ziekenhuis komen. Die dag werd mijn zusje gezond en wel geboren.

De naam Avril leek letterlijk achterhaald, ware het niet dat mijn ouders een oplossing hadden gevonden door de letter e aan de naam toe te voegen: Averil. Uit te spreken in drie lettergrepen op zijn Engels: [è-vuh-ril].

Mijn vader mocht de naam Averil eerst niet inschrijven bij

de burgerlijke stand, omdat de naam niet bestond. Zo was dat in die tijd. Je mocht alleen een bestaande naam geven aan je kind. Gelukkig had hij een helder moment en wees hij de ambtenaar van de burgerlijke stand erop dat de Amerikaanse minister Averell Harriman heette. Dat die naam totaal anders wordt geschreven dan uitgesproken, ontging de ambtenaar volledig. En zo werd de naam Averil voor het eerst in het geboorteregister van Nederland opgenomen. Er zijn sinds die dag enkele Averils bijgekomen, maar een bijzondere naam blijft het.

Niet alleen haar naam was uniek en creatief, Averil zelf ook. Vraag een willekeurig iemand die mijn zus kent om haar te beschrijven en deze eigenschappen worden altijd genoemd.

Dat ze er niet meer is, dringt nog steeds niet goed tot mij door. Een vorm van ontkennen tegen beter weten in, misschien. Natuurlijk weet ik dat ze dood is. Ik heb haar gezien in de kist. Roerloos. Ogen gesloten. Handen gevouwen op de buik. Ik heb de rouwkaarten verstuurd, haar huis leeggehaald en samen met haar kinderen gehuild. Mijn verstand weet heel goed dat ze niet meer leeft, maar mijn hart ontkent alles stellig. Ik voel gewoon dat ze er nog is. Dat ze niet wil gaan, omdat het nog niet af is. Echt iets voor haar.

Averil had als baby al een eigen wil en een enorme behoefte aan bewegingsvrijheid. De box? Ze klom al snel over de rand heen. Mijn moeder moest haar goed in de gaten houden. Terwijl ik mezelf als baby urenlang kon vermaken in de veiligheid van een bekende ruimte en mijn binnenwereld, raakte Averil na een paar minuten verveeld en ging ze op zoek naar nieuwe prikkels. Eerst de kamer, toen de gang, de

trap af naar beneden waar onze oma woonde, de tuin in, de straat op, de buurt verkennen, de stad ontdekken, het land doorkruisen en de wereld over.

Dat verlangen naar avontuur is altijd gebleven. Ik ken haar niet anders dan zoekend naar iets om naar uit te kijken. Een reis, weekendtrip, fietstocht, concert of dagje sauna. Zodra de ticket of reservering binnen was, was er perspectief.

‘Voorpret’ noemt mijn moeder het. Zij ging ons daarin voor. En nog steeds is een dag zonder voorpret voor haar een saaie dag. Op het moment dat ik dit schrijf is zij 91 jaar. Voorpret is het ergens naartoe leven. Dagen- of wekenlang de spanning voelen en bedenken hoe het straks zal zijn. Voorpret is het ultieme genieten vooraf. Mijn moeder is daar een ster in. Onze verjaardagen werden een week van tevoren al aangekondigd. Elke avond voor het slapengaan telden we af. ‘Nog zeven nachtjes slapen... Nog zes nachtjes slapen...’ De spanning liep dan behoorlijk op. Averil en ik hebben er allebei van geleerd dat vooruitkijken je leven verrijkt, alleen vullen we het verschillend in.

Voor mij betekent vooruitkijken dat je vooruitdenkt. Dat je een goede planning maakt, dingen op tijd regelt en controle hebt over wat er gaat komen, zodat je zo min mogelijk voor verrassingen komt te staan als het zover is. Verjaardag in het verschiet? Dan bedenk ik nú wie er straks komen en wanneer ze komen. Ik regel taart, hapjes en drankjes en check de weersverwachting, want als we in de tuin kunnen zitten, moet ik een parasol neerzetten. En extra tuinstoelen. Op de dag zelf ren ik van hot naar her, ik vergeet zelf te eten en te drinken en ben blij als iedereen tevreden naar huis gaat. Dat dus.

Averil was meer van het vooruit-*genieten*. Het hier en nu

beleven, wel zien hoe het straks loopt. Iedereen is welkom en ach, de winkels zijn gewoon open als er wat nodig is. Ze had echt aandacht voor haar gasten (die dan zelf hun thee moesten inschenken, de kaas aansnijden of de wijnfles openen) en leefde in het moment.

Nu is ze dood in het moment. Oneindig dood.

Hoewel we qua uiterlijk erg op elkaar lijken en mensen ons vaak als tweeling bestempelen, zijn we qua innerlijk dus twee tegenpolen. Ratio versus gevoel. Controle versus met de stroom meegaan. Averil heeft wat mij ontbreekt, en andersom. Misschien dat we daarom zo goed matchen?

Averil stimuleert mij om de controle wat meer los te laten en uit mijn comfortzone te stappen. Ik zorg daarentegen voor structuur en overzicht. We hebben daar altijd samen een evenwicht in kunnen vinden, en er met respect voor elkaars eigenheid ons voordeel mee kunnen doen. Ik spreek een halfuur eerder met haar af dan nodig zodat we op tijd zijn. Zij boekt een reis, film of concert met de woorden: 'Dat vind je leuk, geloof me.' Zij maakt mijn wereld groter, ik geef haar handvatten.

Zesenvijftig jaar lang hebben we onze verjaardagen samen gevierd. Ik 7 mei, zij 8 mei. In onze jonge jaren ging dat gescheiden. Vijf jaar leeftijdsverschil is best groot als je kind bent. Mijn ouders hadden het er maar druk mee. Twee dagen achter elkaar het huis vol familie, vriendjes en vriendinnetjes. Twee dagen boodschappen sjouwen. Twee dagen patat met kroket en appelmoes. Twee dagen koekhapen, liedjes zingen, een speurtocht uitzetten, speeltuinbezoek, naar het zwembad,

iets knutselen of naar de disco. Kortom, het huis stond een kleine week op zijn kop en wij vierden feest.

Moederdag, die zondag erna, kwam voor mijn moeder dan ook als geroepen. Kon ze zich heerlijk laten verwennen door ons. Eens in de zoveel jaar valt Moederdag op 8 mei en dan hadden we een extra feestelijk weekend vol cadeautjes, taart en gezelligheid. Ik denk met dankbaarheid terug aan al die feestdagen die we samen vierden.

Dit jaar was het anders. 7 en 8 mei stonden zoals elk jaar gewoon op de kalender. Het liefst wilde ik die data laten verdwijnen. Van 6 mei in één keer naar 9 mei. Hoppa, niks geen slingers en ballonnen. Geen taart, geen gezongen felicitaties door de telefoon 's morgens vroeg. En vooral geen visite die langskwam.

O ja, ik begreep heus wel dat mensen vroegen wanneer ik mijn verjaardag vierde. Hoe laat ik hen verwachtte (in verband met de coronaregels die maar twee bezoekers tegelijk toestonden) en of ik nog wensen had. Natuurlijk had ik wensen. Eéntje maar. Een wens die niemand kon vervullen. Juist daarom wilde ik mijn verjaardag niet 'vieren'. Wat moest ik vieren dan? Dat ik een jaar ouder zou worden en mijn zusje niet? Dat ons leeftijdsverschil vanaf nu elk jaar groter zou worden? Moest ik proosten op het leven, waar zij geen deel meer van uitmaakte? Feesten, terwijl zij... Nee! 7 en 8 mei sloegen we over. Dit jaar en elk volgend jaar dat nog zou komen. Ik wist het zeker.

Totdat mijn oudste zoon eind april belde met de vraag: 'We gaan de verjaardag van Averil toch wel samen vieren?'

Ik realiseerde me plotseling dat ik niet de enige was die

hiermee worstelde. Wie was ik om voor anderen te beslissen? En ja, het was misschien wel een mooi idee om samen te komen op haar verjaardag. Maar hoe dan? En waar? En...

‘Nemen we allemaal iets mee en halen we ’s avonds wel ergens wat te eten,’ ging mijn zoon verder. ‘Geen moeilijk gedoe, gewoon even bij elkaar zijn op die dag.’

Ja, hij had gelijk. Dat was hoe zij het zou willen. Iedereen vond het een goed idee. Mijn ouders, Averils partner, haar kinderen, onze kinderen. Ze zouden er zijn die zaterdag.

Verdriet kun je dus vieren. Ik werd er op een bepaalde manier blij van en heb mijn eigen verjaardag heel bewust beleefd. Mijn man zorgde voor een heerlijk ontbijtje en had als verassing een lunch geregeld op het terras van een restaurant in Schagen waar we graag komen. Na de maandenlange coronalockdown waren de terrassen die week weer open, dus het was extra bijzonder.

Helaas was de weersverwachting slecht. Regen, gure wind en kou. Hoe passend. Zelfs het voorjaar had geen zin in deze eerste dagen van mei. Dat we toch samen op het terras in het zonnetje hebben geluncht mag een wonder genoemd worden. Precies om twaalf uur, toen we bij het restaurant aankwamen, brak de hemel open en ging de zon schijnen. Een cirkel van blauw, omringd door grijze wolken. Met een glas witte wijn met bubbels in mijn handen sloot ik mijn ogen. Bewust genietend van het moment en de warmte van de zonnestralen op mijn gezicht. Ze was erbij.

Haar koosnaam is niet voor niets ‘zonnekind’. Zo noemt mijn moeder haar nog steeds. Warmte uitstralen kan mijn zus als geen ander. Ze is als de zon. Met haar in je buurt gaat het sprankelen. Gebeurt er iets met je. Krijgt het leven

glans en gaat dus letterlijk de zon schijnen. Ze had me geen mooier cadeau kunnen geven. Op het moment dat mijn man afrekende, trok het wolkendek zich weer samen en nam de zon afscheid. Met de ruitenwissers aan reden we naar huis.

Averil en ik waren vanaf dag één een gouden combinatie. Niet alleen als zussen en vriendinnen, maar ook als collega's. Toen ik mijn eerste kinderboek schreef in 1988, werkte zij al als freelance vormgever voor de uitgeverij die mijn debuut uitgaf. Ze heeft in de jaren daarna veel van mijn boeken vormgegeven. Mede door haar werden ze succesvol.

Met haar vormgeversbedrijf werkte ze als zzp'er in opdracht van vele uitgevers en bedrijven. Vanaf begin deze eeuw verzorgde ze ook de vormgeving van mijn educatieve uitgeverij. We werkten nauw samen bij het ontwikkelen en uitgeven van boeken, lesmaterialen en de daarbij behorende marketing, zoals brochures, advertenties, magazines en materiaal voor beurzen.

Averil zorgde voor een kwalitatieve en professionele uitstraling. Haar kracht was dat ze niet alleen creatief en visueel was (zoals alle vormgevers), ze was ook op analytisch vlak een vakvrouw. Hoe losjes ze in haar dagelijks leven soms kon zijn, in haar werk was ze een perfectionist. Niets ontging haar. De kleinste details merkte ze op. Een spatie te veel, een spelfout of een millimeter verschuiving van een lijn? Ik en al haar andere opdrachtgevers konden altijd rekenen op kwaliteit. Haar erfenis staat in boekwinkels, bibliotheken en scholen en wordt nog steeds dagelijks door kinderen en volwassenen gelezen.

Onze zakelijke samenwerking liep vloeiend over in privé en weer terug naar werk. We konden uren overleg hebben, per telefoon of fysiek, waarbij zowel correcties als gevoelens werden gedeeld. ‘Op pagina 13 moet een witregel komen... Ik zou deze passage weglaten... Heb je mama trouwens nog gebeld?’

Werken was tegelijkertijd bijpraten, elkaar stimuleren en scherp houden. Mijn boeken zijn ook haar boeken. Dat maakt me trots en verdrietig tegelijk. Want er zal nooit meer een boek van ‘ons samen’ komen.

Dat ze dood is, wil er bij mij niet in. Want dood is zo definitief. Dood is voor altijd. Dat wil ik niet. Ik wil haar stem horen. Ik wil haar ogen zien glinsteren, haar schaterlach horen. Ik wil samen kletsen over onbenulligheden, werk, de kinderen. Ik wil haar appen, bellen, facetimen. Ik wil gevoelens en twijfels delen. Ik wil kibbelen over altijd te laat komen (zij dus) en te vroeg komen (mijn gewoonte).

Ik wil samen naar de sauna, naar de bioscoop, een weekendje weg. Ik wil haar kunnen troosten als ze verdriet heeft. En door haar getroost worden. Ik wil haar boze blik zien als ik te lang met mijn lepeltje tegen mijn koffiekopje tik bij het roeren. Of zelf even lekker uit mijn slof schieten als zij weer eens aan haar nagels pulkt. Geïrriteerd raken door geluidjes. Zit in de familie.

Kortom... ik wil geen afscheid nemen. Toch staat juist dat werkwoord op de kaart die we op maandag 12 oktober 2020 verstuurd in de zwart omrande envelop:

Trots op wie zij was en dankbaar voor alles wat zij ons heeft meegegeven, hebben wij afscheid moeten nemen van onze lieve, zorgzame en creatieve geliefde, mama, dochter en zus.

Averil Verkaik

8 mei 1964 – 11 oktober 2020

Mijn oudste zoon ontwierp de kaart voor zijn tante. Hij is, net als zij, grafisch vormgever en creatieveling pur sang. Ze hebben altijd al een speciale band gehad, die twee. Zowel qua vakgebied als qua persoonlijke interesses. Als je niet beter zou weten, zou je denken dat hij haar zoon was.

‘Ik maak de kaart, mam,’ reageerde hij toen ik hem die zondagmorgen vroeg belde en vertelde dat ze haar rust had gevonden. ‘Stuur de tekst maar.’

Ik slikte. *Stuur de tekst maar.*

Hoe beschrijf je in een paar woorden het onzegbare? Maar het moest. En snel ook. Liefst nog diezelfde dag, vertelde de uitvaartondernemer die zondagmiddag, want dan konden de kaarten maandagochtend gedrukt worden en direct op de post. De crematie was namelijk op vrijdag. Vrijdag 16 oktober. Die datum staat in mijn geheugen gegrift.

Hoe we het gedaan hebben, is me tot op heden nog een raadsel. Ik heb me vaak afgevraagd hoe mensen dat toch allemaal regelen in het korte tijdsbestek tussen het overlijden van hun

dierbare en de begrafenis of crematie.

Natuurlijk had ik in de afgelopen jaren een aantal afscheidsdiensten bijgewoond als betrokken toeschouwer. Ik kon geboeid luisteren naar de persoonlijke verhalen, de gedichten en de passende muziek. Ik werd ontroerd bij het zien van de film- en fotobeelden van de overledene en daarna betuigde ik mijn medeleven aan de nabestaanden.

Maar het was op veilige afstand. Onder het genot van een drankje en hapje na afloop was het vooral een gezellig weerzien met bekenden die ook waren gekomen. Nooit kwam het zo dichtbij als nu.

Zondagmorgen 11 oktober 2020, om een minuut over halfacht, overleed mijn zusje. Thuis, in het bijzijn van haar geliefde Gregor, en mij. Sinds de vrijdag ervoor hadden we samen met mijn man Ed om de beurt bij haar gewaakt. Ze lag in een speciaal bed dat die week in haar huiskamer bij het raam was gezet. Haar lichaam was op, maar haar wil om te blijven leven was sterk. Ze gaf niet op. Ze gaf niet toe. Ze wilde nog niet gaan. Haar kinderen waren nog te jong. Er was nog zoveel te doen, zoveel te ontdekken.

In de nacht van zaterdag op zondag waakte Ed bij haar. Ik sliep die nacht thuis in mijn eigen bed om bij te tanken, en zou hem die zondagmorgen rond acht uur komen aflossen. Om vijf uur 's morgens belde Ed mij wakker. 'Kom maar rustig deze kant op,' hoorde ik hem zeggen. Mijn lichaam bevroor. Ik herinner me alleen nog dat ik in de auto zat en huilde. Hoe ik gereden heb en hoe hard? Geen idee. Het enige wat ik wist was dat ik zo snel mogelijk naar haar toe moest. Ze mocht niet alleen zijn als...

Terwijl mijn man naar huis ging om te slapen, voor zover dat zou lukken, bleef ik bij mijn zusje. Samen met Gregor. Zwijgend zaten we naast haar bed. Luisterend naar haar ademhaling, die steeds meer luchtbelletjes produceerde – volgens de palliatieve verpleegster een teken dat het niet lang meer kon duren.

Ik hield mijn zusjes hand vast en streelde met mijn duim over de donkergele huid van haar vingers. ‘Toe maar, lieverd,’ fluisterde ik. ‘Ga maar.’ Haar hand bewoog en leek me te knijpen. Alsof ze zich vastklampte aan mij, aan het leven. Alles in mij schreeuwde het uit, maar er kwam geen geluid. Natuurlijk wilde ik niet dat ze ging. Ik begreep haar hulpkreet, maar was machteloos. Er waren geen antwoorden meer. Geen oplossingen. Ik omklemde haar hand met mijn beide handen.

‘Je moet haar loslaten,’ fluisterde de verpleegster.

Ik aarzelde. Mijn zusje loslaten? Dat is precies waar ze altijd bang voor was. Dat ze alleen zou sterven. Dat ging ik echt niet doen!

‘Zolang jullie haar vasthouden, kan ze niet gaan.’

De woorden drongen langzaam tot me door. Ik moest haar loslaten, zodat zij kon loslaten. Dit gevecht was zinloos. Ze was op. Ik gunde haar zo de rust die ze nodig had. Haar magere, van pijn vertrokken gelaat ontspande zich toen ik fluisterde dat ze mocht gaan en haar hand losliet. Op datzelfde moment ademde ze lang uit en liet ze het leven los. Het leven dat ze zo graag nog had geleefd.

Zwijgend zaten Gregor en ik tegenover elkaar bij haar bed. We hielden elkaars beide handen vast, alsof we zo de harde werkelijkheid konden laten verdwijnen. Ieder met onze eigen gedachten. Hij was zijn grote liefde kwijt, ik mijn zusje. Een minutenlange stilte overviel ons. Het liefst wilde ik opstaan en weglopen. Naar buiten gaan en heel hard schreeuwen. De wereld vragen te stoppen met draaien. De zon verzoeken even niet te schijnen. Maar ik bleef zitten. Verdoofd. Onmachtig van haar zijde te wijken.

Lieve Averil. Nu ik dit schrijf, besef ik maar met moeite dat je er echt niet meer bent. Dat ik je nooit meer kan bellen voor advies, je geen toestemming kan vragen om dit verhaal met de wereld te delen en je niet de eerste versie ter controle kan laten lezen. Papa, mama, je kinderen en ik denken dat je het fijn had gevonden. Een verhaal over jou, je leven en de enorme levenslust waarmee je zovelen hebt geïnspireerd.

‘Kut met peren,’ riep je als de kanker weer ergens in je lijf opdook. Maar altijd ging je door. Geen idee waar zo’n oerkracht vandaan komt, maar jij zocht naar mogelijkheden, naar dat wat wél kon. Je las stapels boeken van en over lotgenoten. Het sterkte je om te weten dat je niet de enige was die leefde met kanker. Vooral succesverhalen gaven je het vertrouwen dat het kon. Beter worden. Een leven zonder kanker.

Doodgaan kwam niet in jouw woordenboek voor. Er was nog tijd genoeg. Tijd om je kinderen te zien opgroeien, om die wereldreis te maken.

Met Marc de Hond, onder andere bekend als tv-presentator, had je persoonlijk contact gekregen over je oudste zoon Daan. Hij was, net als Marc, ook in een rolstoel beland door een complicatie na een operatie. Want dat verdriet kreeg je er ook nog bij de laatste paar jaren. Marc had kanker, net als jij. Natuurlijk kwam tijdens jullie contact de kanker ter sprake. Je was er kapot van toen hij overleed op 3 juni 2020, niet wetende dat je zelf zo snel zou volgen.

Jouw overlijden zat ook helemaal niet in de planning. De zoveelste tumor was eind mei middels een operatie verwijderd. Jullie fietsvakantie die zomer was geweldig. De kanker hield zich rustig. Het zou een mooi najaar worden.

K* met peren is een ode aan het leven, aan jouw leven dat zo abrupt eindigde. Je dochter, die nu bij ons woont, bedacht deze titel. Omdat je dat altijd riep als het mis was. Als de kanker voor de zoveelste keer terrein won. Woorden die humor en angst verbonden, maar die je ook de kracht gaven om door te gaan.

Ik beloof je dat ik met mijn woorden jouw levenskracht zal boetseren tot een inspiratiebron voor iedereen die dat nodig heeft.

Het begon allemaal in het voorjaar van 2017...

www.uitgeverijdefontein.nl

© 2022 Marion van de Coolwijk-Verkaik

Voor deze uitgave:

© 2022 Uitgeverij De Fontein, Utrecht

Omslagafbeelding: Ed van de Coolwijk

Foto Averil pagina 6: Averil Verkaik

Omslagontwerp: Rimme van de Coolwijk

Grafische verzorging: Crius Group

Uitgeverij De Fontein vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978 90 261 5926 8 (e-book 978 90 261 5927 5)

NUR 320